

ХИЖНА О. Р.,
аспірант кафедри
кримінального процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.98:343.61

ПОКАЗАННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО, ОБВИНУВАЧЕНОГО ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Стаття присвячена теоретичному та практичному дослідженню показань підозрюваного та обвинуваченого як джерел доказів у кримінальному провадженні та їх видів.

Ключові слова: допит, джерело доказів, показання, підозрюваний, обвинувачений, види показань.

Статья посвящена теоретическому и практическому исследованию показаний подозреваемого и обвиняемого как источников доказательств в уголовном производстве и их видов.

Ключевые слова: допрос, источник доказательств, показания, подозреваемый, обвиняемый, виды показаний.

This article is devoted theoretical and practical research of testimonies suspected and defendant, as sources of proofs in criminal realization and their kinds.

Key words: interrogation, source of evidence, testimony, suspect, accused, kinds of evidence.

Вступ. Актуальність теми дослідження полягає у тому, що показання підозрюваного, обвинуваченого є одним із найважливіших джерел доказів для досягнення завдань кримінального провадження. Протягом тривалого часу цей інститут привертав до себе увагу видатних теоретиків та практиків, адже підозрюваний та обвинувачений за своєю природою є унікальними учасниками кримінального провадження. Вагома роль показань підозрюваного та обвинуваченого полягає в тому, що основним завданням кожного кримінального провадження є вирішення питання щодо їх винуватості, «щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини». Показання підозрюваного, обвинуваченого – це правовий інститут, який має подвійну природу. Він є засобом доказування, відтак активно застосовується органами кримінального судочинства, але, водночас, і засобом захисту від пред’явлених підозри та обвинувачення.

Розробкою зазначеного питання займалися такі вчені, як С.А. Альперт, Н.С. Алексєєв, М.С. Строгович, І.Ю. Гловацький, І.Л. Петрухін, В.М. Савицька, С.М. Стахівський, М.А. Чельцов, В.П. Шибіко та інші.

Постановка завдання. Ціллю дослідження є аналіз теоретичних та практичних питань, пов’язаних із особливостями отримання та доказовим значенням показань підозрюваного, обвинуваченого, і формулювання на цій основі їх класифікації.

Результати дослідження. Реформування кримінальної юстиції, яке зараз відбувається в Україні, має на меті створення необхідних передумов функціонування правової, соціальної держави та забезпечення додержання процесуальних прав учасників кримінального провадження. Зокрема, особливе місце в цій реформі займає інститут збирання доказів та отримання показань. Більшість обставин, що підлягають доказуванню у кримі-

нальному провадженні, встановлюються за допомогою показань, отриманих при проведенні допиту.

Допит – це слідча (розшукова) дія, змістом якої є отримання та фіксація у встановленій кримінальним процесуальним законом формі показань, в яких містяться відомості, що мають значення для прийняття правильного рішення в кримінальному провадженні. Будучи найбільш поширеною слідчою (розшуковою) дією, допит служить не тільки продуктивним засобом отримання нових, але й якісною перевіркою показань, що вже є у слідчого, прокурора, суду.

Згідно із ч. 1 ст. 95 КПК України показання – це відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього провадження [2, с. 51].

Показання у кримінальному провадженні – це різновид процесуальних джерел доказів, що становлять відомості, надані в усній або письмовій формі визначеним КПК України колом суб'єктів щодо відомих їм обставин, що є предметом доказування у кримінальному провадженні. Серед видів показань Кримінальний процесуальний закон виділяє показання підозрюваного та обвинуваченого.

Відповідно до ч. 1 ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому ст. ст. 276–279 КПК України повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПК України для вручення повідомлень [2, с. 26].

Поняття «підозрюваний» є ширшим за своїм значенням, ніж поняття «обвинувачений», адже будь-який обвинувачений є підозрюваним, але не кожен підозрюваний стає обвинуваченим, а лише та особа щодо якої обвинувальний акт переданий до суду в порядку, визначеному законом [11, с. 233]. Показання підозрюваного, як і показання обвинуваченого, мають подвійну природу, будучи, з одного боку, джерелом доказової інформації, з іншого – засобом захисту його інтересів.

Показання підозрюваного – це зафіксоване у відповідній процесуальній формі повідомлення, зроблене під час допиту про обставини, які мають значення для кримінального провадження, особою, яка набула процесуальний статус підозрюваного.

Підозрюваний, обвинувачений має право: знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують; бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, а також отримати їх роз'яснення; не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати; та інші права, передбачені чинним законодавством. Отже, слідчий, прокурор, суд зобов'язані допитати підозрюваного, обвинуваченого, надати йому можливість викласти свої показання, здійснити право на захист [2, с. 26].

Для підозрюваного давати показання – право, а не обов'язок, тому показання підозрюваного можуть бути отримані при допиті, й тільки в добровільному порядку [8, с. 286]. Підозрюваний не несе відповідальності за завідомо неправдиві показання. Якщо підозрюваний дає неправдиві показання, заявляючи, що кримінальне правопорушення, у вчиненні якого його підозрюють, вчинено іншою особою, то він не може бути притягнутий до відповідальності за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину за ст. 383 КК України [3, с. 184]. Давання підозрюваним, а потім і обвинуваченим завідомо неправдивих показань не може розглядатися і як обставина, що обтяжує його покарання. Підозрюваний може скористатися свободою від самовикриття та правом не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї у будь-який момент [1, с. 7]. Особа має право не відповідати на запитання з приводу тих обставин, щодо надання яких є пряма заборона у законі, або які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею, близькими родичами чи членами її сім'ї кримінального правопорушення, а також щодо службових осіб, які виконують негласні слідчі (розшукові) дії, та осіб, які конфіденційно співпрацюють із органами досудового

розслідування. Згідно із ст. 224 КПК України у разі відмови підозрюваного відповідати на запитання, давати показання, особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви [2, с. 119].

Хоча підозрюваному повідомляється, в чому він підозрюється, але підозра за своєю природою обґрунтована та сформульована не настільки чітко, як обвинувачення. Дані, на основі яких виникає і формується підозра, можуть бути отримані у результаті доказування, на підставі достатніх доказів. Вони є лише ймовірними, неповними знаннями про кримінальне правопорушення і особу, причетну до його вчинення [8, с. 286]. Відтак, і в показаннях підозрюваного зазвичай немає такого деталізованого і конкретизованого викладу фактів і аргументів, як у показаннях обвинувачуваного.

Недотримання процесуальних прав підозрюваного та обвинуваченого під час допиту передбачає визнання доказів неприпустимими. Свої показання підозрюваний дає в ході допиту, про що складається протокол [7, с. 102–103].

Предмет показань підозрюваного у КПК України не сформульований, очевидно він визначається змістом того документа, винесення якого вводить підозрюваного в процес [8, с. 286]. Отже, варто звернутися до доктринального формулювання, так, предмет показань підозрюваного – це обставини, які були підставою для його затримання або обрання до нього одного з передбачених запобіжних заходів, а також інші обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

Доказами в його показаннях є тільки відомості про обставини, які становлять предмет доказування у кримінальному провадженні. Якщо підозрюваний визнає себе винуватим, він може у своїх показаннях докладно розповісти про вчинене кримінальне правопорушення, про співучасників тощо, оскільки йому більше, ніж будь-кому, відомі всі обставини кримінального правопорушення. Показання, в яких підозрюваний визнає себе винуватим і повідомляє про вчинення ним кримінального правопорушення, є доказами, але одних цих показань недостатньо для висновку про винуватість особи, для цього необхідна система доказів.

Показання підозрюваного, обвинуваченого використовуються ними для захисту своїх законних інтересів і тому містять, крім фактичних даних, також думки, припущення. Останні можуть і не мати доказового значення, але можуть слугувати підставою для висунення версій про наявність обставин, що спростовують обвинувачення чи пом'якшують відповідальність.

У своїх показаннях підозрюваний може не визнавати себе винуватим та висловлювати свої міркування про осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, пропонувати свою оцінку доказів, що йому відома. Оскільки показання підозрюваного є не тільки джерелом доказів, а й засобом захисту підозрюваним своїх інтересів, його показання, міркування, оцінки мають бути належним чином зафіксовані, оцінені та перевірені. Однак міркування, здогади, умовиводи, висловлені підозрюваним, доказами не є, а показання – доказ, який підлягає перевірці нарівні із іншими доказами.

КПК України у ч. 1 ст. 42 зазначає, що обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 цього Кодексу [2, с. 26]. Процесуальне становище обвинуваченого, як учасника кримінальної процесуальної діяльності, має специфічну природу, оскільки це – особа, яка може бути визнана винуватою і піддана покаранню [8, с. 286].

Показання обвинуваченого – це зафіксоване у встановленій процесуальній формі усне повідомлення про обставини, що підлягають доказуванню і надаються добровільно під час допиту (ст. 351 КПК України). Це – будь-які відомості, які повідомляються ним під час судового розгляду та відрізняються від допиту під час досудового розслідування, оскільки чисельно збільшується кількість осіб, які беруть участь у допиті обвинуваченого.

Зміст показань обвинуваченого визначається двома основними моментами. По-перше, необхідністю захищатися від звинувачень у вчиненні кримінального правопорушення, у зв'язку з чим основу їх показань складають пояснення з відповідних питань. По-друге, презумпція невинуватості, згідно з якою на обвинуваченого не може бути покладено обов'язок доводити свою невинуватість.

Предмет показань обвинуваченого становлять відомості, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Предмет показань у даному випадку не вичерпується формулюванням обвинувачення. Підозрюваний допитується також про обставини, що передували кримінальному правопорушенню, про відносини з потерпілими, свідками, з іншими обвинуваченими тощо. Він вправі давати показання про будь-які обставини, якщо вважає, що вони мають значення. Обвинувачений здійснює свій захист не тільки шляхом повідомлення даних, що стосуються фактів справи, а й за допомогою пояснень цих фактів [8, с. 285].

Обвинувачений, як і підозрюваний, має право, але не зобов'язаний давати показання, він може взагалі відмовитися давати показання, а може відмовитися відповідати на деякі питання. Процесуальне становище обвинуваченого у зв'язку з наданням ним показань таке ж, як і у підозрюваного, й все, що зазначене вище відносно показань підозрюваного, стосується і показань обвинуваченого.

Показання обвинуваченого підлягають ретельній перевірці. Якщо обвинувачений посилається на обставини, що свідчать про його невинуватість, то встановити або спростувати такі обставини повинна сторона обвинувачення. Спростувати доводи обвинуваченого, які він наводить у свій захист, можна тільки за допомогою доказів. Сам же обвинувачений нічого доказувати не зобов'язаний внаслідок дії презумпції невинуватості. Якщо доводи обвинуваченого, висунуті ним у свій захист не спростовані, слід керуватися правилом про тлумачення сумнівів щодо доведеності вини на користь обвинуваченого (ст. 62 Конституції України, ч. 2 ст. 17 КПК України) [1, с.18].

Показання обвинуваченого підлягають оцінці за тими ж правилами, що й усі докази, наявні у матеріалах кримінального провадження. Якщо обвинувачений змінював свої показання, то в підсумкових судових рішеннях слід надати оцінку всім показанням із зазначенням, які з них і чому визнаються достовірними, а які ні. Слід враховувати, що обвинувачений більшою мірою обізнаний про докази, наявні у провадженні, у нього, як правило, було більше часу, щоб обміркувати лінію своєї поведінки. Це зовсім не означає, що можна наперед дійти висновку про перевагу одних доказів перед іншими.

Залежно від змісту показання підозрюваного та обвинуваченого можуть бути класифіковані на такі види:

- Особа своїми показаннями заперечує (повністю або частково) власну винуватість та надає відомості, які спростовують пред'явлені їй підозру чи обвинувачення.

Повне або часткове заперечення винуватості – це показання підозрюваного, обвинуваченого, в яких він не визнає себе винуватим у вчиненні кримінального правопорушення та повідомляє слідчому, прокурору, суду про обставини, що встановлюють його невинуватість, спростовують докази, на яких ґрунтується підозра, обвинувачення.

У практичній діяльності найчастіше зустрічається подібна ситуація. Такі показання необхідно ретельно та всебічно перевіряти, а доводи, на які посилається підозрюваний, обвинувачений, повинні бути або підтверджені, або спростовані слідчим, прокурором чи судом. Спростування як правило відбувається за допомогою інших доказів, які містяться у матеріалах кримінального провадження. У випадку, якщо після цього залишаються якісь сумніви, то вони трактуються на користь підозрюваного, обвинуваченого. Якщо ж ці учасники кримінального процесу відмовляються від своїх показань, уповноваженій особі чи органу необхідно перевірити причини відмови.

У процесуальній літературі існує думка, що заперечення обвинуваченим своєї вини або зовсім не має доказової сили, або його доказова сила досить незначна. Аналізуючи це, варто зазначити, що дане твердження може існувати лише в ідеальному світі, але з врахуванням сучасних реалій таким чином можуть бути порушені права як підозрюваного, обвинуваченого, які не зможуть захистити свої законні інтереси, так і інших учасників кримінального процесу. М.С. Строгович стверджує, що це абсолютно неправильна та необґрунтована точка зору, адже оскільки процесуальне законодавство визнає показання підозрюваного, обвинуваченого, то немає жодної вагомої підстави вважати, що доказами являються лише ті показання, де особа визнає себе винуватою. Отже, і ті, й інші показання мають доказову силу, це

залежить від обставин кожного окремого провадження та встановлюється в ході перевірки та оцінки [11, с. 416].

Можемо зробити висновок, що у даному випадку виключення показань підозрюваного, обвинуваченого взагалі із числа доказів буде такою ж крайністю, як і визнання їхньої ролі основною [6, с. 32], адже доказом є не сам факт визнання винуватості, а дані, які становлять його зміст [9, с. 265] та мають значення лише у сукупності з іншими доказами [5, с. 16].

Варто зауважити, що на практиці часто зустрічається заперечення допитуваним своєї вини та свідчення проти інших осіб, тобто обмова. Обмова – це показання підозрюваного, обвинуваченого, у яких він правдиво чи неправдиво викриває інших осіб у вчиненні кримінального правопорушення. Доказами у цьому випадку можуть визнаватися лише ті показання щодо інших осіб, в яких підозрюваний, обвинувачений повідомляє про вчинення, чи не вчинення того правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується сам. Якщо ж вказані учасники кримінального провадження повідомляють про обставини, які стосуються іншого кримінального провадження, то вони допитуються як свідки [8, с. 285].

Показання проти інших осіб підозрюваний, обвинувачений може давати у зв'язку із тим, що використовувати право на захист він може за своїм розсудом, при відсутності відповідальності за неправдиві свідчення. Часто допитувана особа, яка надає неправдиві показання щодо іншого навіть не усвідомлює масштабності шкоди, яку вона завдає процесу розслідування, не кажучи про осіб, яких вона обмовляє. Через неї розслідування може піти хибним шляхом.

Усі показання повинні ретельно та всебічно перевірятися, а наведені доводи бути спростовані або підтвержені. Ні один із доказів, в тому числі й показання підозрюваного, обвинувачуваного, не мають заздалегідь встановленої сили, а повинні бути ретельно досліджені та співставлені з іншими здобутими у провадженні даними. Для викриття обмови слідчий має використовувати тактичні прийоми переконання, порівняння показань, отриманих раніше, пред'явлення речових доказів тощо.

• Особа визнає (повністю або частково) свою вину і дає правдиві показання щодо вчиненого кримінального правопорушення.

Зізнання підозрюваного, обвинуваченого (повне або часткове) – це показання підозрюваного, обвинуваченого, у яких він визнає себе винуватим у повідомленій йому підозрі, обвинуваченні й надає факти та обставини вчиненого ним кримінального правопорушення.

Визнання вини буде мати доказове значення тільки за наявності двох ознак:

1) показання підозрюваного, обвинуваченого повинні містити відомості, інформацію щодо вчиненого кримінального правопорушення;

2) показання підозрюваного, обвинуваченого повинні підтверджуватися іншими доказами, що містяться у матеріалах кримінального провадження.

Наявність нез'ясованих істотних протиріч у показаннях свідчить про те, що дані докази не можуть бути покладені в основу підозри чи обвинувачення.

Протягом довгого часу в теорії доказування саме визнання винуватості було «царицею доказів». Проте, визнання вини за чинним кримінальним процесуальним законодавством не вважається беззаперечним доказом, хоча і є цінним джерелом доказової інформації. Воно висловлює лише суб'єктивне ставлення особи до повідомленої йому підозри чи обвинувачення. Якщо вказані учасники кримінального провадження визнають себе винуватими, це все одно не звільняє слідчого, прокурора та суд від всебічної, повної та неупередженої перевірки та оцінки показань окремо, та всієї доказової бази у сукупності. Перебільшення значення зізнання підозрюваного, обвинуваченого, як найбільш надійного доказу, є істотним порушенням засад кримінального провадження [11, с. 418].

На практиці відомі також випадки неправдивого визнання вини (самообмови). Самообмовою є такі показання підозрюваного, обвинуваченого, в яких він зізнається у вчиненні кримінального правопорушення, якого не вчиняв. Законодавством передбачені правові наслідки за надання цих показань, якщо у подальшому підозрюваний буде реабілітований. Так, у ч. 4 ст. 1176 ЦК України встановлено, що фізична особа, яка у процесі досудового розслі-

дування або судового провадження шляхом самообмови перешкоджала з'ясуванню істини, і цим сприяла незаконному засудженню, незаконному притягненню до кримінальної відповідальності, незаконному застосуванню запобіжного заходу, незаконному затриманню, незаконному накладенню адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, не має права на відшкодування шкоди [4, с. 326].

На думку А.Г. Порсева, існує безліч мотивів для самообмови: підозрюваний, обвинувачений зізнається у вчиненні кримінального правопорушення невеликої тяжкості, яке він не вчиняв, щоб уникнути відповідальності за тяжче, до якого причетний; під дією психічного та фізичного впливу, погрози; задля того, щоб звільнитися від відповідальності близьку особу, родича, члена сім'ї, які вчинили кримінальне правопорушення; особа визнає себе винуватою у зв'язку із психо-емоційним навантаженням, депресією, стресом, помилковим уявленням про безнадійність свого становища, переконанням, що зізнання може полегшити його тощо. Тому при оцінюванні показань підозрюваного, обвинуваченого необхідно враховувати психічний стан особи в момент її затримання, застосування тримання під вартою та безпосереднього допиту [10, с. 114].

Висновок. Інститут показань за останні роки зазнав значних змін, які знайшли своє втілення у КПК України. Показання займають важливе місце серед процесуальних джерел доказів, оскільки доказова база багатьох кримінальних проваджень будується на показаннях учасників кримінального провадження. Крім того, показання, надані на досудовому розслідуванні дають змогу отримати докази з інших процесуальних джерел.

Значення показань підозрюваного, обвинуваченого для вирішення завдань кримінального провадження є надзвичайно вагомим, адже найчастіше забезпечення досягнення завдань кримінального провадження відбувається саме на їх основі. Показання підозрюваного, як і показання обвинуваченого, мають подвійну природу, будучи, з одного боку, джерелом доказової інформації, а з іншого – засобом захисту їх інтересів. Відмова давати показання або давати завідомо неправдиві показання є формами правомірної поведінки підозрюваного, обвинуваченого. Така поведінка не є доказом його вини і не повинна впливати на призначення покарання.

Формування показань підозрюваного, обвинуваченого відбувається під впливом різних об'єктивних і суб'єктивних чинників, які можуть деформувати зміст показань. Тому при перевірці й оцінці показань підозрюваного, обвинуваченого слід враховувати їх вплив.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: зі змінами. – Х.: Право, 2011. – 56 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI – Х.: «Одіссей», 2012. – 360 с.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III – Х.: «Одіссей», 2012. – 234 с.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV – Х.: ТОВ «Одіссей», 2010. – 368 с.
5. Андросенко Н.В. Признание подозреваемым, обвиняемым своей вины, как доказательство по уголовному делу // Мировой судья. – 2008. – № 2. – С.15–18.
6. Горбачев А.В. О допустимости показаний, данных лицом против самого себя // Адвокатская практика. – 2004. – № 2. – С. 31–34.
7. Качалов В.А., Качалова О.В. Уголовно-процессуальное право: Учебное пособие для студентов и преподавателей юридических вузов и факультетов. – М.: МГИУ, 2007. – 388 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т.1 / О.М.Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
9. Лупинская П.А. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учеб. / П.А. Лупинская. М.: Юристъ, 2005. – 345 с.
10. Порсев А.Г. Признание обвиняемым вины – вред или польза? / Юридические науки: проблемы и перспективы: материалы II междунар. науч. конф. – Пермь: Меркурий, 2014. – С. 113–115.
11. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса в 2-х т. – Т.1. – М., 1968. – 326 с.

